

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФІНАНСУВАННЯ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Проаналізовано фінансування пенсійного забезпечення в Україні. Розглянуто напрями реформування солідарної пенсійної системи та шляхи зниження дефіциту Пенсійного фонду.

Ключові слова: пенсійне забезпечення, дефіцит пенсійного фонду, пенсійний вік, платники внесків.

Демографічна ситуація в Україні не дає змоги в повному обсязі профінансувати пенсійні виплати, які б забезпечили людям похилого віку гідне життя. Доходів Пенсійного фонду України (ПФУ) за рахунок обов'язкових внесків роботодавців не вистачає на виплату пенсій, унаслідок чого протягом останніх років у нього виникає дефіцит, який фінансується за рахунок Державного бюджету України. Це непродуктивне використання державних коштів, тому що вони спрямовані на поточне споживання.

Значний внесок у дослідження проблем фінансування пенсійних виплат зробили такі вітчизняні науковці, як Є. Астрахан, В. Ачаркан, А. Карцхія, В. Коньков, Т. Косова, Е. Лібанова, Б. Надточій, О. Палій, В. Яценко. Питанням пенсійного забезпечення присвячені праці зарубіжних економістів Н. Бауерса, А. Берга, А. Ревцова, В. Роїка, Г. Фаліна, Е. Четиркіна, В. Якушева та ін. Науковці аналізують фінансовий стан пенсійної системи, переваги й недоліки солідарної та накопичувальної системи фінансування пенсійних виплат, актуарні розрахунки розміру майбутніх пенсійних виплат.

Реформування пенсійного забезпечення є проблемою, яка турбує уряди багатьох країн, як з розвинутою, так і перехідною економікою, у тому числі пострадянські, до яких належить Україна. Завдяки міжнародному співробітництву є можливість обмінюватися досвідом з країнами, які вже пішли шляхом реформування пенсійних систем, та уникнути допущених ними помилок.

Країни Центральної та Східної Європи (Угорщина, Польща, Чехія, Хорватія, Словенія, Росія) при реформуванні пенсійного забезпечення обрали багаторівневу змішану накопичувально-солідарну систему, за якої більше половини пенсійного доходу припадає на кошти, зібрані за рахунок накопичувальної складової. Ці країни перебували на різних рівнях розвитку під час реформування своїх пенсійних систем, успішними були пенсійні реформи в країнах, які мали стабільні макроекономічні показники та економічне зростання протягом двох – трьох років.

Згідно з Конвенцією Міжнародної організації праці № 102, передбачено два підходи до визначення рівня забезпечення розміру пенсійних виплат:

1) основані на відсотковій залежності від заробітної плати, тобто підтримується принцип соціального страхування, за яким пенсія та соціальна допомога повинні замінити втрачений заробіток працівника і забезпечити людям рівень життя, близький до того, що вони мали під час роботи;

2) ґрунтуються на вартості прожиткового мінімуму, тобто пенсія повинна забезпечити відповідний прожитковий мінімум [1].

Після прийняття Верховною Радою України двох базових законів [2; 3] з 1 січня 2004 р. розпочався процес реформування однорівневої солідарної пенсійної системи шляхом упровадження багаторівневої пенсійної системи. Пенсійна реформа в Україні буде проводитися за трьома напрямками: реформування солідарної системи, створення обов'язкової накопичувальної системи і розвиток добровільної накопичувальної системи.

Механізм фінансування солідарної пенсійної системи, що діє нині в Україні, цілком залежить від відрахувань, які роблять працюючі громадяни на користь непрацездатних осіб. Стан зайнятості працездатного населення викликає занепокоєння з боку держави у вирішенні як економічних, так і соціальних проблем суспільства. Від кількості платників пенсійних внесків та розміру відрахувань роботодавців на їх користь залежить спроможність ПФУ виконувати зобов'язання з виплати пенсій особам, які вже досягли пенсійного віку. Сучасна солідарна система надзвичайно уразлива до демографічних змін, спричинених

старінням населення, у результаті чого зменшується співвідношення числа працюючих і кількості пенсіонерів.

На частку пенсіонерів припадає близько 30 % постійного населення України, 13,3 % пенсіонерів працюють. Протягом 2004–2010 рр. відбувалося зменшення постійного населення України, але кількість зайнятого населення, навпаки, зросла (частка в постійному населенні збільшилася на 1,47 % у 2010 р. відносно 2004 р.). Частка пенсіонерів залишилася без змін (табл. 1). Як бачимо, значна кількість пенсіонерів продовжує трудову діяльність після настання пенсійного віку, тому розглядається питання підвищення вікової межі виходу на пенсію деяких категорій працівників, а саме жінок та працівників, які мають право на дострокові пенсії.

Таблиця 1

Динаміка структури населення України за економічною активністю, тис. осіб

Показник	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Постійне населення	47442,1	47100,5	46749,2	46465,7	46192,3	45963,4	45782,6
Зайняте населення	20295,7	20680	20730,4	20904,7	20972,3	20191,5	20266
у тому числі:							
– працездатного віку	18694,3	18886,5	19032,2	19189,5	19251,7	18365,0	18436,5
– старше працездатного віку	1601,4	1793,5	1698,2	1715,2	1720,6	1826,5	1829,5
Частка від постійного населення, %	42,8	43,9	44,3	45	45,40	43,93	44,27
Кількість пенсіонерів	14348	14065	14050	13937	13819	13750	13721
Частка від постійного населення, %	30,3	29,9	30,1	30	29,9	29,9	30
Кількість пенсіонерів на одного працюючого	0,71	0,68	0,68	0,67	0,66	0,68	0,68

Джерело: Статистичний щорічник України за 2010 рік / Держстат України; за ред. О. Г. Осауленка. – К.: Август-Трейд, 2011 – 560 с.

Збільшення зайнятого населення за період з 2004–2008 рр. вказує на сприятливі економічні чинники в країні: співвідношення пенсіонерів та працюючих зменшується. Однак, починаючи з 2009 р., ситуація значно погіршується внаслідок спаду економічного розвитку країни.

На вирішення проблеми фінансування пенсій в Україні за рахунок збільшення кількості платників внесків до ПФУ внаслідок демографічних показників можна не сподіватися. За останні 15 років знизилася народжуваність, і, відповідно, зазнав змін розподіл постійного населення за віком. Розглянемо ці зміни на прикладі Запорізької області (рисунок).

Слід врахувати, що внаслідок сплеску народжуваності впродовж 60–70-х років та його критичного спаду протягом 80–90-х років, на фоні збільшення загальної тривалості життя та незначного підвищення народжуваності, спостерігається дисбаланс чисельності населення пенсійного віку відносно чисельності населення працездатного віку.

Проаналізуємо структуру доходів ПФУ, за рахунок яких сплачується трудова пенсія. Основні надходження (74,2 %) у 2011 р. становили обов'язкові платежі підприємств та громадян (табл. 2). За рахунок Державного бюджету України фінансуються пенсійні виплати за державними програмами, що регулюються відповідними нормативними документами (21 % у доходах ПФУ у 2011 р.). Але доходів фонду не вистачає на виконання його зобов'язань зі сплати трудових пенсій. Підвищення розміру пенсій до прожиткового мінімуму в 2005 р. збільшило видатки ПФУ більше ніж удвічі та спричинило дефіцит його бюджету в 33,3 %, який був профінансований за рахунок Державного бюджету України. У 2011 р. дефіцит дорівнював 11 %.

До 2004 р. виплата трудових пенсій відбувалася виключно за рахунок доходів, які отримував ПФУ від платників обов'язкових внесків – підприємств та громадян. Але з підвищенням розміру пенсій видатки ПФУ значно перевищили надходження від цих внесків. Це

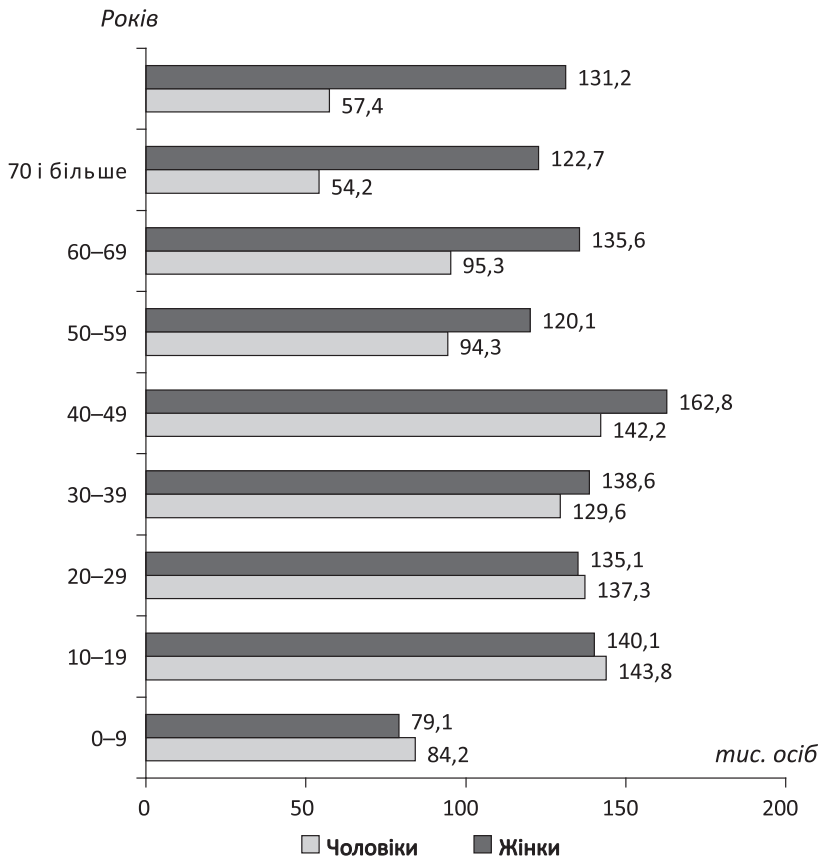

Рисунок. Розподіл постійного населення за віком та статтю у Запорізькій області станом на 1 січня 2011 р.

Джерело: Статистичний щорічник Запорізької області за 2010 рік / за ред. В. П. Головешка ; відп. ред. Г. Ф. Песочина. – Запоріжжя : Головне управління статистики у Запорізькій області, 2011 – 492 с.

не сприяє економічному розвитку держави, а в майбутньому може призвести до дефолту ПФУ та соціальної напруженості.

Дані табл. 2 вказують на збільшення, починаючи з 2007 р., частки видатків на пенсійне забезпечення у ВВП країни з 9,86 до 12,25 % в 2011 р. Порівняння з іншими країнами наведено в табл. 3.

Впровадження другого рівня – накопичувальної пенсії заплановано за умови відсутності дефіциту ПФУ. Закон України “Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи” від 08.07.2011 № 3668-VI передбачає поступове збільшення віку виходу на пенсію для жінок [8], проте зменшення видатків ПФУ на виплату пенсійних виплат жінкам віком від 55 до 60 років, з урахуванням середньої пенсії по Україні, не забезпечить бездефіцитності Фонду – необхідно збільшити базу нарахувань пенсійних внесків та кількість платників.

Оскільки люди похилого віку належать до незахищених верств населення, єдиним джерелом існування яких є пенсія, держава повинна шукати інші шляхи збільшення доходів ПФУ або зменшення його видатків. Альтернативою виходу з цієї ситуації є звільнення ПФУ від фінансування пенсійних виплат, які суперечать принципам соціальної справедливості: тобто розмір пенсії повинен дорівнювати накопиченням, які зробив працівник упродовж трудової діяльності. Заходи уряду з виведення заробітної плати з тіні та збільшення інвестицій в економіку збільшать надходження ПФУ на сплату пенсій у солідарній пенсійній системі. Для цього необхідно: розподілити пенсійні внески між роботодавцями та працівниками, збільшивши частку останніх; покращити інвестиційний клімат; захистити права меншоритарних акціонерів; створити активний фондовий ринок.

Таблиця 2

Структура доходів та видатки Пенсійного фонду України, млн грн

№ з/п	Показники	2006	2007	2008	2009	2010	2011
1	Усього доходів	62912,8	95592,9	147761,4	111407,1	165686,3	193480,7
2	Обов'язкові внески, у тому числі:	49667,7	68654,7	100142,4	108525,5	112830,9	
	підприємств	45385,3	60139,6	88087,6	92035,7	10270,4	
	громадян	3020,5	3788,8	5395,8	5658,7	6871,6	143 565,3
2.1	Частка в доходах, %	76,9	66,9	66,2	67,8	68,1	74,2
3	Кошти Державного бюджету України	9738	24884,5	41423,7	35822,8	38175,2	40562,1
3.1	Частка в доходах, %	15,5	26	24,7	32,2	23	21
5	Видатки на пенсійне забезпечення*	59269,4	69774,3	101907,5	121825,7	146925,8	161358,4
6	Покриття дефіциту для виплати пенсій з Державного бюджету України	7289,5	×	×	13053,1	26595,7	17755,1
6.1	Частка у видатках, %	11,6	×	×	10,7	18,1	11
7	Валовий внутрішній продукт	544153	720731	948056	913345	1082569	1316600
7.1	Частка видатків на пенсійне забезпечення* у ВВП, %	10,89	9,86	10,72	13,3	13,6	12,25

* Осіб, пенсія яким призначена згідно із Законом України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування".

Джерело: Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2006–2011 рік : постанови Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

Таблиця 3

Видатки на пенсії у 2010 р., % ВВП

Країна	Частка у ВВП
Нідерланди	6,5
США	4,9
Франція	13,5
Німеччина	10,2
Росія	9,4
Польща	10,8
Великобританія	6,7
Україна	13,6

Джерело: Пенсійна реформа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua>.

Використані джерела

1. Конвенція про мінімальні норми соціального забезпечення № 102 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_011.
2. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : закон України від 09.07.2003 № 1058-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
3. Про недержавне пенсійне забезпечення : закон України від 09.07.2003 № 1057-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
4. Статистичний щорічник України за 2010 рік / Держстат України ; за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Август-Трейд, 2011 – 560 с.

5. Статистичний щорічник Запорізької області за 2010 рік / за ред. В. П. Голоवेशка ; відп. ред. Г. Ф. Песочина. – Запоріжжя : Головне управління статистики у Запорізькій області, 2011. – 492 с.
6. Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2006–2011 роки : постанови Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
7. Пенсійна реформа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua>.
8. Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи : закон України від 08.07.2011 № 3668-VI // *Голос України*. – 2011. – 13 верес. – № 169.